

УДК: 930.25:355.083(438:477=162.1)''1918/1939''

МОБІЛІЗАЦІЯ ДО ВІЙСЬКА ПОЛЬСЬКОГО У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ ПІД ЧАС ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (листопад 1918 – липень 1919 рр.)

Володимир РУТАР

абсолювент Варшавського університету,
стипендіят Вишеградського фонду
e-mail: rutar.volodymyr@gmail.com

У статті проаналізовано плани, нормативну базу і результати проведених мобілізацій до лав польської армії; встановлено і доповнено відомості щодо чисельності її підрозділів на різних етапах польсько-української війни; простежено соціальне, етнічне і статистичне походження рекрутів; окреслено низку проблем, які виникали при поборі до війська, і можливості для звільнення від служби.

Ключові слова: Військо Польське, польсько-українська війна, мобілізація, добровольці, Східна Галичина.

Назріваюче польсько-українське протистояння у Східній Галичині напередодні 1 листопада 1918 р. вимагало від потенційних противників подбати про організацію своїх збройних сил, щоб забезпечити відповідні національні інтереси. Протягом 1914–1918 рр. до лав австро-угорської армії з усіх куточків імперії мобілізовано 9 млн. чоловіків, 1,4 млн. з яких походили з Польщі. Саме ці вояки мали стати основою для майбутньої польської армії. З цією метою Рада Регентів звернулася до австрійського уряду, аби той дозволив відкликати з фронтів частини з польською більшістю і вже в тилу призначити до них генералів і офіцерів польського походження. Передовсім її цікавили 56, 57, 40, 100, 113, 20, 90, 45, 30, 10 і 77 полки піхоти, 32, 31, 18 і 19 полки крайової оборони, 6 кінний полк і 12, 46, 2 і 24 артилерійські бригади, що перебували на італійському фронті; з українського фронту – 13 піхотний полк, 16 полк крайової оборони, 1, 2, 3 і 4 кінні полки; з балканського – 17 і 34 полки крайової оборони і 45 артилерійську бригаду. У Галичині і Королівстві Польському розквартирували лише запасні частини¹, які Рада Регентів не розглядала для формування армії.

На 12 жовтня 1918 р. Військо Польське могло нараховувати 58731 вояків. Воно складалося з вояків: “Polnische Wehrmacht” – 4831, колишні Легіони – 15416, I Корпус – 23669, II Корпус – 2832, окрім того, в німецькому полоні перебувало ще 2 тис. осіб. Із розрахунком на зменшення цієї кількості на 33 % (можлива втрата боєздатності через інвалідність), а це 19573 осіб, придатних до служби залишалось 39158 вояків. У день незалежності Польщі – 11 листопада 1918 р. ці сили були ще менші: Polska Siła Zbrojna – 9373, під наказами Люблінського

¹ Austrja. Rozkład Armji, Wojskowe Biuro Historyczne (далі – WBH), zesp. I.341.1, sygn. 285, k. 1.

уряду – 11500, рештки Корпусу генерала Юзефа Довбора-Мушніцького – 150, відділи підконтрольні РКЛ – 8250, що разом налічувало 29543 вояків. Як припускає Є. Шліпец, на південно-східних кордонах Польщі військовий контингент міг налічувати 20 тис. вояків².

Уже в день повстання ситуація, котра запанувала безпосередньо у Львові, засвідчила, що поляки недооцінили організаційні можливості українців, і це змусило Начальну Команду Війська Польського у Львові (НК ВП) кардинально змінити обрану стратегію від захоплення міста до його звільнення. Добровольці, на хвилі піднесеного почуття патріотизму, активно зголошувалися на службу. Однак могли лише тимчасово вирішити нагальні потреби командування. Загальний стан ускладнювало і те, що більшість добровольців нічого спільного з військовою справою не мали, тому їх бойову значимість було важко оцінити одразу. Із запалом до війни долучалися діти, які були ще ненадійнішими вояками. По завершенню такої “три”, що тривала кілька годин, вони забирали зі собою зброю, якої було обмаль. Тому вже вранці 1 листопада 1918 р. з’явився перший наказ усунути всіх малолітніх з підрозділів через високий відсоток їх дезертирства³. Професійні ж військові ігнорували будь-які можливості розпочати нову війну.

У вирі подій 1 листопада 1918 р. полякам удалося організувати кілька мобілізаційних пунктів у місті. Один із перших відкрито у будинку Сокола. При ньому вдалося налагодити мережу кур’єрів, котрі вирушали з мобілізаційними наказами в різні дільниці Львова⁴. Схожі пункти працювали в будинку Техніків, Академічному домі та школі Сінкевича⁵. За іншими даними, перші три мобілізаційні пункти визначило керівництвом П.В.О. в будинку Техніків, Академічному домі та в залізничних будинках при вул. Городоцькій⁶. У підконтрольній українцям частині Львова полякам також вдалось утворити кілька конспіраційних мобілізаційних центрів під загальним керівництвом капітана Віта Сулімірського. Звідси добровольці за допомогою міських підземних каналів переходили на польську сторону⁷. Поширеною є думка, що загальна чисельність потенційних вояків, котрі зголосилися до польської армії впродовж 1 листопада становила 1134 особи⁸. Однак брак архівних документів із результатами залучення добровольців на службу не дозволяє однозначно стверджувати,

² Jeremiasz Ślipiec, *Drogi niepodległości – Polska i Ukraina 1918–1921*. (Warszawa, 1999), 58.

³ Por. Łapiński-Nilski, 1.XI.1918. Godz.8.15. Pismo w sprawie wywiadu o magazynie amunicji. Na odwrocie pisma raport kpt. Pierackiego z wywiadu i ze stanu liczebnego, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 111, k. 9.

⁴ Олекса Кузьма, *Листопадіві дні 1918 р.* (Нью Йорк, 1960), 93.

⁵ Michał Klimecki, *Lwów 1918–1919*, (Warszawa: Historyczne Bitwy, 1998), 64.

⁶ Adam Próchnik, *Obrona Lwowa od 1 do 22 listopada 1918 roku*, (Zamość, 1919), 26.

⁷ Michał Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, (Warszawa, 2000), 94.

⁸ Олександр Дедик, *Бої у Львові. 1–21 листопада 1918. Частина I*. (Львів: Астролябія, 2018), 40–41; Лілія Скорич, “Деякі аспекти агресії Польщі проти ЗУНР у 1918–1919 рр.”, *Військово-науковий вісник*, Вип. 26, (2016): 149.

наскільки вірогідними є такі дані. На нашу думку, ця кількість є завищеною, з огляду на провал підготовчих планів щодо мобілізації членів конспіративних осередків у місті. Вони не з'явилися зранку у визначених місцях, що призвело до невисокої чисельності перших польських відділів, котрі вдалося організувати у Львові в день повстання.

Для НК ВП у Львові стало очевидним, що існує лише кілька можливих варіантів порятунку ситуації, в якій вони опинилися. Перший – звернутися за допомогою до Варшави і чекати її рішення щодо подальшої долі Львова, до того моменту втримувати місто своїми силами. Другий – сподіватися на потенційну військову допомогу, що могла надійти від сусідніх міст, зокрема Кракова, Любліна чи Перемишля. Наступний варіант – провести централізовану мобілізацію чоловічого населення Львова і прилеглих околиць та спробувати власноруч відбити місто в українців. Останній, найболючіший, – припинити збройну боротьбу, визнати факт існування ЗУНР і намагатися відстоювати своє майбутнє винятково політичним шляхом. Перші стратегічні перемоги, на що вказує Б. Якимович, як то захоплення бойовиками капітана Чеслава Мончинського вже на ранок 2 листопада леговища на Левандівці, експедиції по гарматах і артилерійську амуніцію до Рясного, Скнилова і Сихова чи розвідка боєм за Головний двірець дозволили НК ВП обрати найприйнятніший для себе варіант – розпочати мобілізацію населення міста і далі очікувати на рішення Варшави щодо доцільності продовжувати боротьбу⁹.

На початку 3-го листопада у бойовому стані польських військ у Львові налічувалися лише 61 офіцер і 560 вояків¹⁰. Брак людей на бойовій лінії змусив НК ВП вдатися рішучіших дій. Цього ж дня вперше оголошено мобілізацію чоловіків віком 17 – 35 років¹¹, а вже 5 листопада – 17–45 років¹². Командантом мобілізаційної секції Львова призначено капітана Людвіка Рамульта, його заступником став Стефан Брила. Підконтрольну полякам територію НК ВП поділила на 4 мобілізаційні округи. Перший охоплював вул. Листопадову, Сапіги, верхню частину Городоцької, Дояздову, його мобілізаційним референтом призначено Станіслава Шеремету. Другий – вул. Дояздову, Городоцьку, Бема і Янівську, референт Кароль Пеняжек. Третій – вул. Городоцьку, Сапіги і Сикстинську, референт Александр Пеняжек. Четвертий – вул. Сикстинську, Сапіги і Листопадову, референт Стефан Брила. За встановленим мобілізаційним планом, до призовних комісій мали прибути 1165 чоловіків, з'явилося ж 1069.

⁹ Богдан Якимович, *Збройні сили України: нарис історії*, (Львів, ІУ ім. І. Крип'якевича НАНУ, 1996), 110.

¹⁰ Олександр Дедик, *Бої у Львові. 1–21 листопада 1918. Частина I*, (Львів: Астролябія, 2018), 62.

¹¹ Odpis listu i sprawozdania inż. Bryły Stefana i “Komisja poborowa i wydział mob. W.P. we Lwowie w 1918 r.”, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 136, k. 1.

¹² Rozkaz. Naczelna Komenda Wojsk Polskich. Lwów, z dnia 5 listopada 1918 r., WBH, zesp. I.400, sygn. 1516, k. 1.

Найбільше навантаження припало на четверту дільницю, сюди прибуло 493 особи. Для розповсюдження мобілізаційних листів і доставлення потенційних кандидатів залучалися відділи міліції у кількості 6–12 вояків¹³. Удалося встановити, що на 6 листопада вже існував і п'ятий мобілізаційний округ, що охоплював верхню частину Городоцької, площу Більчевського, вулиці Сапіги, Новий Світ і Потоцького. Тут мобілізаційне бюро містилося при вул. Листопадова 21. Його комісаром призначили поручника Стефана Пареллу, представником від поліції став Владислав Міндович¹⁴.

Український дослідник О. Дедик, посилаючись на тритомник “Obrona Lwowa” і авторів історії 5 Дивізії на 5 листопада 1918 р., подає дві різні відомості про чисельний стан польських оборонців Львова. За першим у харчовому стані Війська Польського у Львові перебувало 4106 осіб, з яких у бойовому – 214 офіцерів і 2583 вояки. За іншими даними в бойовому стані перебувало лише 80 офіцерів і 960 вояків. Далі, опираючись винятково на матеріяли тритомника “Obrona Lwowa”, О. Дедик із 6022 учасників боїв за Львів нарахував 4243 особи, які впродовж 1–5 листопада 1918 р. зголосилися як добровольці. У другій декаді листопада вдалося мобілізувати ще 815 осіб, з яких лише 352 визнано придатними до служби зі зброєю в руках¹⁵.

Уже 7 листопада мобілізаційні накази розкидали над містом польські пілоти Бастир, Беаурейн, Роланд і Мачальський¹⁶. Місцева преса на своїх шпальтах одразу ж повідомила, що на ці заклики першими відгукнулися львівські залізничники у кількості 400 осіб¹⁷. Вагомий внесок у процес мобілізації внесли польська інтелігенція і духовенство. Серед них архієпископ Львова Й. Теодорович і краківський архієпископ А. Сапіга. 8 листопада до Кракова вилетів С. Стронський, який відкрив у будинку Університету “Бюро відсічі для Львова”. Щоб залучити якомога більшу кількість добровольців, для їх родин передбачалися виплати. Результатом роботи бюро стала організація військової групи відсічі для Перемишля, що 12 листопада взяла участь у його звільненні. Одразу по тому граф О. Скарбек організував у місті центральне мобілізаційне бюро вже для допомоги Львову¹⁸.

У цей час у Любліні розпочали організувати групу відсічі для Львова. Її організатором був поручник Болеслав Євстахєвич. Також планувалося вислати

¹³ Odpis listu i sprawozdania inż. Bryły Stefana i “Komisja poborowa i wydział mob. W.P. we Lwowie w 1918 r.”, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 136, k. 1 – 2.

¹⁴ Komenda Główna, Lwów 6.XI.1918, godz. 9 rano. Okręg mobilizacyjny V., WBH, zesp. I.341.1, sygn. 72, k. 29.

¹⁵ Олександр Дедик, *Бої у Львові. 1–21 листопада 1918. Частина I*, (Львів: Астролябія, 2018), 112, 122.

¹⁶ Leon Daniluk. Pierwszy lwowscy lotnicy. Z okazji turnieju lotniczego lwowskich modelarzy, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 139, k. 1; Jan Przybyła, *Z orlich bojów lotników lwowskich*, (Lwów-Warszawa, 1919), 26.

¹⁷ Z linii bojowej, *Kurjer Lwowski*, (1918, 7 listopada): 1.

¹⁸ Олекса Кузьма, *Листопадіві дні 1918 р.*, (Нью Йорк, 1960), 326, 329.

й відділ підполковника Фердинанда Зарицького, що складався зі 600 вояків. Однак ці приготування були призупинені 7 листопада 1918 р., коли в місті виник Тимчасовий Уряд Людовий, керівники якого схилялися мирно врегулювати конфлікт із українцями. У цій ситуації поручник Євстахіївич самовільно сформував добровольчий відділ, який під керівництвом майора Вацлава Сцеволі-Вечоркієвіча, вирушив на львівський фронт. До його складу увійшли дві компанії (сотні) піхоти, pluton (чота) кавалерії, дві гармати і 6 важких кулеметів. Відділ добровольців відсічі для Львова мобілізувався і у Варшаві під проводом полковника Людвіка Скржинського¹⁹.

Відомо, що на 10 листопада у Львові працювало дві головні мобілізаційні комісії в закладі св. Терези при вул. Леона Сапіги і в школі Сінкевича при вул. Польній. Усі інші мобілізаційні осередки, що існували паралельно, могли працювати лише як допоміжні. Придатних чоловіків НК ВП вирішило скеровувати до школи Конарського²⁰. У перший день до неї прибуло 5 офіцерів і 36 вояків, котрих одразу приділили: 3 офіцерів до піхоти і 2 до артилерії, 21 вояка до кадри, 4 на ординансів, 4 до технічної станції, 2 звільнено, 1 до мобілізаційної компанії (сотні) та 3 отримали відпустку на тиждень. До закладу св. Терези 11 листопада прибуло 153 особи, з яких 36 визнано придатними до фронтової служби, 45 вартової, 14 допоміжної, 4 скеровано до шпиталю та 54 звільнено. До школи Сінкевича з'явилося 40 осіб, 16 до служби на фронті, 12 вартової, 8 допоміжної, 1 до шпиталю та 2 звільнених. Серед звільнених осіб зафіксовано 47 євреїв і українців та 1 дезертира²¹. Загалом на 11 листопада 1918 р. в бойовому стані перебувало 239 офіцерів і 3044 вояків. У допоміжних відділах перебувало 129 офіцерів і 1679 вояків, урядовців та жінок. З них 22,8% становили учні, 19,7% працівники й ремісники та 12,5% належало до інтелігенції²². Станом на 15 листопада бойовий стан налічував 468 старшин і 1922 підстаршин і рядовиків. У харчовому стані, за різними даними, було 446 старшин і 3703 військовиків²³.

Уже 17 листопада 1918 р. харчовий стан польських сил у Львові зменшився й налічував 3 тис., а у бойовій лінії – 2 тис. вояків і офіцерів²⁴. Цього було надто мало, щоб утримувати спокій у тилу і на фронті, тому НК ВП того ж дня оголосило нову хвилю мобілізації чоловіків віком 17–35 років. Мобілізаційним

¹⁹ Jeremiasz Ślipiec, *Drogi niepodległości – Polska i Ukraina 1918 – 1921*, (Warszawa 1999), 87.

²⁰ Rozkaz dzienny № 7. Komenda Naczelną W.P. we Lwowie. Lwów, 10.XI.1918, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 67, k. 15; Rozkaz cyrkularny do wszystkich komend. Komenda Naczelną oddział polityczny. Lwów, 10.XI.1918 r., Ibidem, sygn. 72, k. 67.

²¹ Komenda Naczelną. Oddział polityczny. Raport z przebiegu branki w dniu 11/XI 1918 do raportu rannego z 12/XI 1918 r., WBH, zesp. I.341.1, sygn. 71, k. 56–57.

²² Michał Klimecki, *Lwów 1918–1919*, (Warszawa: Historyczne Bitwy, 1998), 83.

²³ Олекса Кузьма, *Листопадові дні 1918 р.*, (Нью Йорк, 1960), 333, 392.

²⁴ NKWP we Lwowie do Rządu Polskiego w Warszawie. Z dnia 17 listopada 1918 r., WBH, zesp. I.440.12, sygn. 1, k. 1.

осередком визначено будинок св. Терези²⁵. Головою цієї комісії призначено полковника Ясінського, а лікарем Арматуса. Мобілізували винятково поляків, для решти видавали довідку про належність до іншої національності. До 22 листопада таких довідок видано приблизно 400 осіб, з яких 94% євреям, 5% українцям і 1% німцям та іншим національностям. Через мобілізаційну комісію до армії взято лише 7 євреїв, трьох молодших за 17 років і чотирьох старших за 35 років. Кілька євреїв, як добровольці, одразу зголосилося на службу в польські підрозділи. Від 12 до 21 листопада 1918 р. у мобілізаційних осередках з'явилося 1502 особи, з яких до групи "А" зарахували 474, "В" – 310, "С" – 411, "D" – 280, відпустку отримали 15, у лікарні перебувало 12²⁶.

Відтак 20 листопада до Львова прибула перша істотна допомога з краю, так звана група відсічі під керівництвом майора М. Токаржевського-Карашевича. Вона складалася з 140 офіцерів і 1228 рядовиків²⁷. На ранок наступного дня у бойовому стані польських оборонців Львова, без згаданої відсічі, перебувало у лінійних відділах 246 офіцерів та 3272 підофіцерів і рядовиків. У допоміжних відділах служило ще 147 офіцерів і 1807 рядовиків, урядовців та жінок. Загальна чисельність – 5472 особи²⁸. Як твердить М. Клімецькі, у боях за Львів на польському боці брало участь 6022 особи, з них 1374 учні і студенти. Осіб молодших за 25 років було 2640²⁹. Учасник подій А. Прухнік вказував, що у харчовому стані польської армії перебувало 661 офіцерів і 4947 вояків, а в бойовому 340 офіцерів і 2648 вояків³⁰. При цьому Я. Партика наголошував, що 32% оборонців були віком 12–19 років³¹. Хоча дещо незрозумілим є те, чому польські історики так акцентують на чисельності оборонців віком від 17–25 років, адже це був прийнятний для того часу мобілізаційний вік.

Вже через рік, у листопаді 1919 р., на сторінках газети "Słowo Polskie" Збігнєв Поздро спробував з'ясувати соціальне походження польських оборонців Львова. Для цього він визначив кілька критеріїв – чисельність, вік, місце народження і замешкання та вид професійної діяльності. За його даними, чисельність залоги Львова сягала приблизно 3500 осіб. За віком З. Поздро розподілив їх на: 12–19 річних – 809 осіб, це 40% від загальної чисельності; 20 – 29 річні – 723, або

²⁵ Rozkaz mobilizacyjny. Komenda Główna Wojsk Polskich. Lwów, dnia 17 listopada 1918, WBH, zesp. I.400, sygn. 1516, k. 1.

²⁶ Odpis listu i sprawozdania inż. Bryły Stefana i "Komisja poborowa i wydział mob. W.P. we Lwowie w 1918 r.", WBH, zesp. I.341.1, sygn. 136, k. 2.

²⁷ Anna Marcinkiewicz-Gołaś, *Ochotnicza legia kobiet*, (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2006), 40.

²⁸ Grzegorz Jasiński, *Polscy obrońcy lwowskiego lotniska na Lewandówce w 1918 roku*, (Warszawa: Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej im. płk. dypl. Mariana Porwita, 2017), 31.

²⁹ Michał Klimecki, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, (Warszawa, 2000), 139–140.

³⁰ Adam Próchnik, *Obrona Lwowa od 1 do 22 listopada 1918 roku*, (Zamość, 1919), 35.

³¹ Jan Partyka, *Odznaki pamiątkowe Obrony Lwowa oraz niektóre z lat 1918–1919*, (Rzeszów, 1998), 16.

39,5%; 30 – 39 річні – 214, або 12%; 40 – 49 річні – 64, або 3,5%; 50 – 59 річні – 17, або 1%; 60-68 річні – 5. Молодших за 17 років було 254 особи, що становило 14%; у віці 17 – 35 років 1438 осіб, або 78%; старших за 35 років 140 осіб, або 8%. Разом 1832 особи. Місце замешкання оборонців – 66% львів'яни, 75% – львів'яни і мешканці околиць, 16% – походили з інших куточків Галичини, решта з інших частин Польщі. Найбільша кількість оборонців – 26% походила з VI дільниці, де мобілізаційний центр розташовувався у школі Сінкевича. Наступною за числом мобілізованих-добровольців була дільниця Городоцька, а це 17%. На третьому місці – Галицька і Личаківська по 9%. З підміських дільниць перше місце посіла Левандівка, що дала 5% від загального числа польських оборонців міста. За місцем народження: у Львові народилося 49% осіб, в австрійському заборі без Львова – 40% і в російському заборі – 7%. За професійною діяльністю: шкільна молодь – 32%, фізичні працівники – 48% і розумові працівники – 16%. Шкільну молодь теж поділено на три категорії: учні початкових шкіл – 27, або 1%, середніх – 210, або 18%, вищих – 241, або 13%. Разом 594 особи. Щодо вищих шкіл, то за твердженням дослідника, дані не точні через неповний список оборонців міста. Фізичних працівників 3. Поздро теж розділив на три категорії: ремісники – 18%, робітники – 16%, залізничники – 7%. З усієї кількості оборонців жінки і особи без професії склали 4%³².

Утрата українцями Львова перенесла бойові дії з тісних вуличок міста у поле, на фронт, протяжністю 350 км. Це означало потребу негайно провести масштабнішу мобілізацію на всіх підконтрольних НК ВП у Львові територіях. Дня 25 листопада 1918 р. в бойовому стані польських військ у місті перебувало 414 офіцерів і 2774 вояки. У харчовому ще 759 офіцерів, 4164 вояки і 234 допоміжних сил³³. Разом 8345 військовиків. Український історик О. Дедик вкотре посилаючись лише на спомини учасників подій вказує, що у польському гарнізоні Львова у листопаді 1918 р. служило 6 тис. вояків³⁴, як свідчать архівні матеріали, вказана чисельність не відповідає дійсності.

Уже 26 листопада 1918 р. Польський Тимчасовий Комітет Урядовий (ТКУ) призначив нову хвилю мобілізації у Львові³⁵. У пресі одразу опублікували відповідні приписи щодо її проведення. Уперше визначено поняття “особи польської національності”, такими вважалися люди, які, незважаючи на віросповідання, підпорядкувалися або підпорядковуються урядові Польщі. У разі будь-яких сумнівів, вважати поляками тих, хто під час остаточної мобілізації за часів Австро-Угорщини записав польську мову як свою рідну³⁶. За кілька днів,

³² Fragment Statystyki Zbiegniewa Pozdro, *Słowo Polskie*, № 377, 23-XI.1919, WBH, zesp. I.300.1, sygn. 1296, k. 1.

³³ Raport poranny. Komenda miasta Lwowa. Komenda wojskowa plac Bernardyński. Lwów, dnia 25 listopada 1918 r., WBH, zesp. I.341.1, sygn. 97, k. 3.

³⁴ Олександр Дедик, *Бої у Львові. 1–21 листопада 1918. Частина I*, (Львів: Астролябія, 2018), 18.

³⁵ L. 1. Wynik poboru zarządzonego rozporządzeniem T.K.R. z 26 listopada 1918., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 53, k. 1.

28 листопада, у місті запрацювали мобілізаційна комісія № 1 при вул. Гетьманській 6, начальник підполковник Місх, лікарі Араматис і Домбровський та комісія № 2 при вул. Кохановського, начальник підполковник Рамульт, лікарі Грек і Янушкевич. Збірна стація команди плацу ВП містилася при команді кадри 30 п.п. на Цитаделі. Тут комендантом мобілізаційної секції призначили поручника Ігнація Бобка³⁷. У днях 30 листопада, 1 і 2 грудня до мобілізації з'явилося 1236 осіб. Придатними визнали 756 осіб. До групи "А" служба зі зброєю – 283, "В" вартова служба – 153, "С" допоміжна служба – 266, непридатними – 478, відпустку отримали 2. До мобілізації не з'явився жоден єврей, натомість видано 1400 посвідчень нейтральності³⁸. На решті території Східної Галичини мобілізацію чоловіків-поляків 1883–1901 р. н. призначили на 30 листопада 1918 р.³⁹

Результати мобілізації на першому етапі польсько-української війни в листопаді 1918 р. оцінено по-різному. Загалом, військове командування вважало, що вона пройшла незадовільно. З чотирьох партій мобілізованих у п'ятому окрузі комісія підполковника Ясінського визнала 40 чоловіків непридатними, хоча ті виглядали цілком здорові. Міліція, яка приводила людей до мобілізаційних пунктів, теж не викликала довіри⁴⁰. Для полковника Сікорського мобілізаційна комісія, що працювала у Львові, надто лояльно ставилася до кандидатів, чим фактично і спричинила низьку кількість мобілізованих. Для підвищення її ефективності він навіть виділив одного офіцера, аби той ретельніше стежив за процесом перегляду. У відповідь на такі звинувачення Місх зауважив, що за 5 років війни всіх придатних мобілізували до австрійської армії, а вони змушені вкотре переглядати тих, кого вже раз визнано за непридатних. Результатами своєї діяльності він був задоволений і наголошував, що від 12 листопада до 5 грудня 1918 р. до мобілізації з'явилося 4982 кандидати, з яких до групи "А" зараховано 1740 осіб, або 35%, до "В" – 781 осіб, або 15,6%, щодо "С" він запевнив, що їх чимало, однак точної кількості не назвав. За даними Магістрату Львова на 5 грудня 1918 р. 14456 осіб віком від 18 до 35 років визнано непридатними до служби у війську ще за австрійських часів. Із них на поляків припадало приблизно 7 тис. осіб. Якщо сюди враховувати ще й річник 1901 р., то ця чисельність зростала до 8 тис. Як запевняв підполковник Місх, на випадок, коли за 50 % взяти групи "А" і "В", то це близько 4 тис. можливих кандидатів до мобілізації. На думку лікарів, це максимум, який можна було взяти на 5-й рік війни⁴¹.

³⁶ Jeremiasz Ślipiec, *Drogi niepodległości – Polska i Ukraina 1918–1921*. (Warszawa, 1999), 95.

³⁷ Rozkaz dzienny № 25. Komenda miasta Lwowa. Lwów, 28/XI 1918, WBH, sygn. I.341.1, sygn. 67, k. 64; Rozkaz dzienny № 27. Komenda miasta Lwowa. Lwów, 30/XI 1918, Ibidem, k. 70.

³⁸ L. 1. Wynik poboru zarządzanego rozporządzeniem T.K.R. z 26 listopada 1918, WBH, zesp. I.304.1., sygn. 53, k. 1.

³⁹ *Nowa Reforma*, (1918, 2 грудня), 1.

⁴⁰ Komisja poborowa odcinka V do Gł. Dow. Karta służbowa. Lwów 9.XI. 1918 r., WBH, zesp. I.341.1, sygn. 72, k. 49.

⁴¹ Komisja poborowa Wojsk Polskich. Karta służbowa z dnia 10 grudnia 1918, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 52, k. 1–2.

Наприкінці листопада 1918 р. розпочали формувати 36 полків піхоти і 14 полків кавалерії⁴². Для цього головну роль у пошуку добровольців покладали на мобілізаційний апарат. Уже 5 грудня 1918 р. утворено Команду міста і повіту, а при ній відкрито мобілізаційний відділ ВП на чолі з уже згадуваним підполковником Місхом. Він складався з 5-ти секцій: обліку кандидатів до мобілізації, мобілізаційної комісії, розподілу мобілізованих, обліку чужоземців та обліку не внесених до списків осіб. Перша секція одразу підготувала картковий список чоловіків віком від 16 до 35 років, у якому містилося 11590 прізвищ. Цей перелік взято з міського реєстру, починаючи від липня 1918 р. Вважалося, що 25% осіб потребували уточнення даних. Контроль за особами не польської національності здійснювали Юліюш Соуппер і Казімеж Колбушевський⁴³.

Дня 7 грудня 1918 р. ТКУ розробило проєкт мобілізації під час перехідного періоду. У кожному повіті бранка до війська мала відбуватися під наглядом делегата ТКУ, який привозив із собою відповідні інструкції з детальним переліком рекрутів. У справах мобілізації йому підпорядковувался весь державний і військовий апарат повіту. Під керівництвом призначеного делегата, створювався мобілізаційний відділ, який за планом поділявся на п'ять уже раніше згаданих секцій. Лише з тим, що п'ята секція ще додатково перевіряла чоловіків, які не належали до мобілізаційних річників та тих, хто проходив службу в цивільній охороні. При цьому дві останні секції створювалися лише за потребою. На допомогу мобілізаційному делегатові призначали двох представників місцевої влади. За планом, до складу відділу входили мобілізаційний делегат, мобілізаційна комісія з військовим комендантом і військовим лікарем, п'ять референтів секцій (референтом останньої був секретар відділу), а також визначалася необхідна кількість канцелярських сил та військовий відділ. Після призначення постійних урядовців, обліку і доповнення, мобілізаційний відділ припиняв свою роботу й передавав усю документацію згаданим вище урядовцям⁴⁴.

Згодом видано детальніші інструкції щодо функцій і прав мобілізаційної комісії, в яких заборонялося, навіть тимчасово, замінювати президента мобілізаційної комісії. Звільнення від військової служби не належало до функцій її президента. Це входило до компетенції III секції, при чому скасовувалися будь які відпустки. Тих, хто отримав її раніше, комісія мала повернути в лад, а список таких осіб передавався до НК ВП у Львів. Документи без підпису президента комісії вважалися нелегітимними⁴⁵.

⁴² Jeremiasz Ślipiec, *Drogi niepodległości – Polska i Ukraina 1918–1921*. (Warszawa, 1999), 94.

⁴³ Odpis listu i sprawozdania inż. Bryły Stefana i “Komisja poborowa i wydział mob. W.P. we Lwowie w 1918 r.”, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 136, k. 3.

⁴⁴ Projekt przeprowadzenia mobilizacji w czasie przejściowym z dnia 7 grudnia 1918, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 53, k. 1–2.

⁴⁵ L. 58/uzpl. Do Przewesa Komisji pobor. W.P. Lwów, dn. 20 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 53, k. 1.

Відповідно до розробленого проекту, 10 грудня 1918 р. оголошено нову мобілізацію трьох наймолодших річників на підконтрольних полякам територіях Східної Галичини⁴⁶. У повітах Рава Руська, Сянік, Городок і Мостиська мобілізаційними делегатами призначено Болеслава Гаспарського, Тадеуша Хілда і Жигмунта Попеля⁴⁷. У Львові ТКУ оголосив перегляд річників 1883–1901 р. н. на 13 грудня⁴⁸. В першій декаді грудня 1918 р. залага Львова в харчовому стані досягла 939 офіцерів і 7362 вояки. При цьому бойовий стан не перевищував 4900 вояків⁴⁹.

Мобілізація до лав армії в Генеральній Окрузі Краків проведена до 12 грудня 1918 р. і дала 19 тис. рекрутів. У перспективі командування розраховувало на 25 тис., але цього теж було недостатньо, адже загальні потреби округу становили близько 60 тис. вояків. Чи не єдиною можливим способом отримати необхідну кількість рекрутів було проведення додаткової мобілізації річників 1883–1900 рр. Спершу командування вирішило терміново оголосити мобілізацію річників 1890 і 1896–1898 рр., для яких передбачалася восьмимісячна служба. Після цього мобілізованих мали замінити рекрути з колишньої Конгресівки⁵⁰.

Наприкінці місяця, 27 грудня 1918 р., оголошено декрет про мобілізацію до залізничних військ і служб на польських військових коліях. Вона могла відбутися лише після порозуміння керівництва військових і державних залізниць. Згідно з декретом, Генеральний штаб ВП, у разі потреби, міг самостійно мобілізувати офіцерів і вояків, фахівців колишніх окупаційних армій, що проходили службу в залізничних формаціях. Мобілізація ж працівників польських державних колій вимагала безпосереднього дозволу міністра комунікацій. При цьому встановлювався максимальний граничний вік для вояків до 35 років і офіцерів до 50. Від мобілізації звільнялися чоловіки на утриманні в яких перебувало більше двох дітей⁵¹.

Поступова організація різноманітних полків вимагала створити при них кадри для доповнення новими рекрутами. Наприкінці грудня 1918 р. кадри польських полків розміщувалися в: 13 і 16 п. п. у Кракові, 10 у Перемишлі, 20 у Новому Санчі, 56 у Вадовіцах, 100 у Більську, 17 і 40 у Ряшеві, 32 у Бохні, 34 п.п. і 6 п. ул. в Ярославі, 1 п. ул. у Раковіцах, 2 п. ул. у Тарнові, 3 п. кін. стр. у Дембці. При цьому вояків, що їх мобілізували в колишній Перемишльській військовій окрузі, збірні станиці скеровували до Команди Округи Перемишль, а вояків з Львівської

⁴⁶ *Naprzód*, (1918, 24 grudnia), 1.

⁴⁷ Namiestnictwo Galicyjskie. L.: 207979/17315 Vc. Do p. Bolesława Gasparskiego, Tadeusza Hilda, Żygmunta Popiela. Lwów, dnia 16 grudnia 1918, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 53, k. 1.

⁴⁸ *Nowa Reforma*, (1918, 18 grudnia), 1.

⁴⁹ Michał Klimecki, *Lwów 1918–1919*, (Warszawa: Historyczne Bitwy, 1998), 138.

⁵⁰ L.p. 1032/III. Wnioski na obowiązkowy pobór rekruta. Dowództwo Generalnego Okręgu w Krakowie do Ministerstwa dla spraw wojskowych w Warszawie. Kraków, 12 grudnia 1918 r., WBH, zesp. I.341.1, sygn. 233, k. 1–2.

⁵¹ L. 389. Odpis telegramu. Dowództwo okręgu linii kolejowych Kraków. Z Warszawy, Sztab Generalny, 28.12.1918., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 60, k. 1.

військової округи до команди повіту в Ярославі. Далі ці команди розподіляли людей до полків, що розквартирувалися на визначеній території⁵².

На 1 січня 1919 р. НК ВП призначила ще одну мобілізацію річників 1883 – 1901 рр. Для цього створено 5 комісій: I – для повітів Перемишль і Добромилль під керівництвом полковника Станіслава Недзельського; II – Сянки, Лісько і Берехів, капітана Вацлава Фіялки; III – Ярослав, полковника Юзефа Ностада; IV – Ланцут і Переворськ майора Болеслава Залеського; V – Ніско, капітана Міхала Сімона⁵³.

Наказ № 39 від 9 січня 1919 р. розпоряджався створити комісії, щоб визначити придатність вояків при команді доповнення артилерії і кадрах усіх трьох артилерійських полків. Ним уже вдруге наказано демобілізувати з підрозділів усіх дітей, більшість з яких хворіли і в подальшому могли висувати необґрунтовані претензії, щоб отримувати пенсії за інвалідністю, хоч хворобу не набуто в час проходження служби. Після перегляду при артилерійських батареях залишалися лише вояки групи “А”, в окремих випадках – “В”. До складу комісії входили команданти батареї і кадри та полковий лікар⁵⁴.

У середині січня 1919 р. Військо Польське налічувало 110 тис. вояків. Подальше формування армії на добровільних засадах утратило свій потенціал і вимагало від командування оголосити регулярну мобілізацію. Для цього з’явилися два важливі документи: “Dekret Naczelnika Państwa” від 15 січня 1919 р. і “Tymczasowa Ustawa o Powszechnym Obowiązku Służby Wojskowej” від 7 березня 1919 р. Пропозицію провести загальну мобілізацію річників 1892–1897 на засіданні Союму 26 лютого 1919 р. склав Станіслав Гломбінський. Уже 7 березня законотворці вирішили змінити вибір на користь річників 1896–1901, при чому мобілізація мала відбутися на території всієї Польщі і особливо там, де до цього часу її не проводили. Щоправда, це розпорядження лише частково торкнулося Східної Галичини, де повномасштабну мобілізацію проведено лише в серпні 1919 р.⁵⁵

Відповідно до розпорядження L. 576, з дня 22 січня 1919 р. відбулося вилучення повітів Перемишль, Ніско, Ланцут, Переворськ, Ярослав, Березів та Сянік з генеральної округи Краків. Одночасно на цих територіях призупинялася видача наказів про мобілізацію⁵⁶. Ще одна така заборона провести мобілізацію до відділів, котрі воюють у Галичині на теренах КОГ Краків, з’явилася вже через місяць⁵⁷. Таку ситуацію пов’язували з існуванням потенційних загроз на інших фронтах.

⁵² Rozkaz demobilizacyjny Nr. 2., WBH, zesp. DOK V/1, k. 1–2.

⁵³ L. 30a/uzupł. Oddział III. Naczelne Dowództwo Wojsk Polskich na Galicję Wschodnią. Przemyśl, dnia 8 stycznia 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 52, k. 1.

⁵⁴ Rozkaz dzienny № 39. Dowództwo artylerji W.P. Lwów, dnia 9 stycznia 1919 r., WBH, I.341.1, sygn. 108, k. 17.

⁵⁵ Jeremiasz Ślipiec, *Drogi niepodległości – Polska i Ukraina 1918–1921*. (Warszawa, 1999), 94.

⁵⁶ L: 23/pr. Starostwo w Nisku panu kapitanowi Simonowi, przewodniczącemu komisji przeglądowej w Nisku. Nisko, dnia 27 stycznia 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 52, k. 1.

⁵⁷ 1976. Zostanowienie zaciągu ochotniczego dla odsieczy Lwowa / Rozkaz 1 22, Kraków, dnia 27 lutego 1919 r., WBH, zesp. DOK V/2, III, k. 2.

Мобілізації, проведені на другому етапі польсько-української війни, викрили кілька негативних моментів. Проте, щоб уникнути мобілізації, молоді люди намагалися потрапити на роботу до залізниці, автомобільних чи інших технічних майстерень. Такий тип ухиляння свідчить донос, що в залізничних майстернях перебувала чимала кількість молодих осіб, які не мали відповідної кваліфікації залізничників. Тому запропоновано провести перевірку, а придатних до військової служби скерувати до війська⁵⁸. Інша ситуація трапилася 20 січня 1919 р., коли до Городка приїхав транспорт із 140 мобілізованих вояків (компанія живецька). Офіцер, що їх зустрічав, повідомив, що ті були п'яні разом з командирами. Окрім того, у транспорті виявлено майно, яке видалося йому сумнівним за походженням⁵⁹. Це свідчило про низьку підготовку і моральний стан підрозділів, які тоді призивалися.

Мобілізаційний хаос, що панував в Східній Галичині, негативно впливав на розуміння, як насправді мали захищувати і звільняти від військової служби. Командування, до моменту організації команд доповнення і виходу нових розпоряджень, вирішило надати право звільняти військових лише Командуванню Генеральної Округи (КОГ). Причинами, щоб звільнити від служби, могли бути: незадовільний стан здоров'я, звернення родини або організації, що доведуть таку необхідність, або ухвала суду, за якою відділ з огляду на моральний стан його вояків не міг далі існувати. Процедура звільнення у першому випадку була такою: ухвала лікаря з усіма підтверджувальними документами надсилалася до КОГ. При кожній окрузі працювала комісія, до складу котрої входили три лікарі і офіцер. Після цього кандидат проходив ще одну комісію й отримував остаточний висновок. У разі, якщо діагноз не підтвердився, кандидат на звільнення повертався до частини. Щодо звернення родин, то на той випадок перевірку проводила жандармерія або міліція, яка і приймала рішення. За третім випадком звільнення відбувалося, коли отримували судову справу й відповідне рішення розформувати підрозділ⁶⁰.

Для оцінки придатності офіцерів два рази на місяць планували відкривати спеціальні комісії у складі Головного Кватермайстра або його заступника, керівника VI відділу, персонального референта і начальника інтендатури. Для офіцерів, що перебували на службі, передбачалося додаткове проходження лікарського огляду, який проводили два фахівців лікарні залоги або в запасній лікарні № 1 у Львові. Для звільнення кожен офіцер подавав відповідні документи, історію хвороби, а також лист від командування про можливий приділ до служби в V відділі персонального реферату⁶¹.

⁵⁸ L.p. 115/IV.B. Do Kwatermistrzostwa Nacz. Dow. Wojsk Polskich „Wschód”. 15 grudnia 1918, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 53, k. 1.

⁵⁹ Baon ziemi Gródzieckiej. 1 komp. straży. Karta służbowa. Do dowództwa baonu ziemi Gródzieckiej. 20 stycznia 1919, WBH, zesp. I.312, sygn. 491, k. 40.

⁶⁰ Do rozkazu 324. Lwów, 3 lutego 1919 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 38, k. 1–2.

⁶¹ Do rozkazu. Lwów, 16 lutego 1919 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 38, k. 1–2.

Відтак 12 лютого 1919 р. Генштаб вирішив, що офіцери, котрі не склали військової присяги на території Східної Галичини, могли служити у Польському Війську лише до 1 квітня 1919 р. Щоб залишитися, вони були зобов'язані скласти присягу і зголоситися до списку декрету про зарахування на службу в “Деннику Військових Наказів”. Одночасно встановлено вікові обмеження для офіцерів у ранзі капітана до 35 років і штабових офіцерів – до 50. Офіцером польської армії могла бути особа польської національності з закінченою 6-класною середньою освітою і документами, що підтверджували офіцерський ступінь. Щоб потрапити до резерву, офіцери зобов'язувалися відмовитися продовжувати службу після завершення війни. За ними залишалося право отримувати таку саму пенсію, як і решта дійсних офіцерів. Граничний вік для офіцерів резерву – 35 років, як виняток продовжити службу можна було за умови вагомих досягнень, закінчення військових курсів або спеціальних військових здібностей. З “офіцерської резерви” забезпечувалися всі потреби вже чинних або новостворених відділів. Основну масу резервістів складали офіцери, зараховані до армії як кандидати для можливого приділення до підрозділів, а також офіцери, що залишилися після розформування відділів або військових інституцій. Перебуваючи в резерві, офіцери проходили курси вишколу⁶².

Одночасно в цей день повітові команди доповнення і мобілізаційні комісії отримали наказ про примусову мобілізацію всіх чоловіків призовного віку, тих, хто б їм намагався уникнути, вимагалось доставляти за допомогою жандармерії. Чи не вперше, вирішено мобілізувати чоловіків єврейської національності. Учням гімназій до 23 років передбачалася відтермінування⁶³. Щоправда, урядова комісія висловила спротив, коли командування зажадало мобілізувати до армії євреїв на теренах Східної Галичини. Окрім того, вказувалося, що потрібно готуватися до можливої демобілізації старших річників через прибуття до армії мобілізованих із Західної Галичини, із колишніх земель Королівства⁶⁴. До прикладу, на 15 лютого 1919 р. з Королівства прибуло 3450 рекрутів⁶⁵. Плоцький комітет оборони Львова надіслав 5-ту партію добровольців у кількості 35 осіб і 3-х спеціалістів. Це останні, кого вони могли надіслати⁶⁶.

⁶² 1215. Do rozkazu / W myśl rozkazu Sztabu Generalnego Wydział IX dotyczące przyjęcia oficerów byłych armii obcych do W.P. Warszawa, 12 lutego 1919 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 38, k. 1.; Sztab Generalny. Wydział personalny. Do rozkazu. Przepisy dotyczące przyjęcia oficerów do W.P. przez Wydz. Pers. Sztabu Gen. Warszawa, 12 lutego 1919 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 38, k. 1.

⁶³ L.op. 419. Przymusowy pobór. Dowództwo Okręgu Wojskowego Przemyśl dp komisji poborowej Nr. III w Jarosławiu. Przemyśl, 12 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 52, k. 1.

⁶⁴ L. 103. Komisja rządząca. Wydział administracyjny. Biuro wojskowe. Lwów, dnia 20 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 52, k. 1.

⁶⁵ L. ops. 1597/org. Dowództwo na Galicję Wschodnią. Referat uzupełnień. Kwatermistrzostwo. Lwów, 15 lutego 1919 r., WBH, zesp. I.304.1, sygn. 52, k. 1.

⁶⁶ № 76. Komitet Płocki obrony Lwowa. 16 lutego 1919 r. Raport № 5, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 37, k. 1.

Із метою подальшого доповнення фронтів відділів пропонувалося, щоб кожен полк створив запасний батальйон, по одному швадрону (ескадрону) для кожного кінного полку й одну запасну батарею. Такий батальйон складався з 3-х компаній (сотень) рекрутів, 3-х маршових компаній, компанії вояків, що проходили реабілітацію, і компанії кулеметів. У середині лютого 1919 р. оголошено про створення восьми таких батальйонів: I для 14 п.п. в Ярославі, II – 37 п.п. в Перемишлю, III – 39 п.п. в Ланцуті, IV – 1 п. стр. лїв. в Городку (Ягеллонському), V – 2 п. стр. лїв. в Городку (Ягеллонському), VI – 3 п. стр. лїв. в Радимно, VII – 3 бат. стр. в Сяніку, VIII – 4 бат. стр. в Ніску. Планувалося, що рекрутів для цих батальйонів набиратимуть: I – в ярославській і чесанівській землі, II – у перемишльській і добромільській, III – у Ланцуті, Переворську і Березові, IV і VII – у Львові і місцевостях, звільнених від українців, в межах від залізничної лінії і кордону перемишльського повіту в сторону Львова, VIII – з Ніска. Після того наказу фронтів відділи отримали заборону проводити мобілізацію на власний розсуд. На випадок, якщо в одних повітах ситуація з мобілізованими була б гірша, тоді різницю компенсували за рахунок інших повітів⁶⁷.

Враховуючи усі складності з налагодженням процесу мобілізації, у загальному харчовому стані Війська Польського на 1 березня 1919 р. перебувало 9624 офіцерів, 179992 вояків і 23910 коней. Бойовий – 3825 офіцерів і 75502 вояки. З них на Галицькому фронті в харчовому стані 3557 офіцерів, 66958 вояків, 8112 коней, 426 кулеметів і 146 гармат. У бойовому – 1634 офіцерів і 31556 вояків (не враховано групи генерала Івашкевича через відсутність звіту)⁶⁸. Відповідно до постанови Союму від 7 березня 1919 р., оголошено мобілізацію річників 1896–1901 у Східній Галичині, у Перемишльській військовій окрузі і Березівському повіті⁶⁹.

Щоб провести систематизовану мобілізацію, Генштаб ВП вирішив централізувати цей процес і передати його під контроль КОГам. Дня 15 березня 1919 р. видано роз'яснення щодо ключових заходів, які покладалися на КОГи, а саме забезпечити доповнення для фронтів відділів, передбачене в штатному розписі “Ordre de Bataille”; організувати всі передбачені відділи у полках; довести відділи, що перебували поза фронтом, до бойового стану; створити відділи резерву. Для цього всі підрозділи в межах КОГ були зобов'язані до 15 квітня надіслати в мобілізаційний відділ штатні розписи своїх частин. На основі цих даних планували розробити проєкт доповнення необхідними кадрами до вже чинних чи новостворених відділів. Відділ IX Генерального штабу у Варшаві запроваджував загальний облік офіцерів (резерви, кандидатів на офіцерів і усіх

⁶⁷ L. op. 1668/org. Tworzenie kadr zapasowych. Dowództwo wojsk polskich na Galicję Wschodnią do Kwaternmistrzostwa Dow. Wschód. Lwów, 16 lutego 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 52, k. 1–2.

⁶⁸ Stan liczbowy Wojska Polskiego w dniu 1 marca 1919 r., WBH, zesp. I.330.2, T. 1., k. 1.

⁶⁹ Ministerstwo Spraw Wojskowych. Departament I. mob.-org. L.dz. 2207/2. Do Naczelnego Dowództwa na Galicję Wschodnią. Warszawa dnia 24-go maja 1919, WBH, zesp. I.310.1, sygn. 18, k. 1.

колишніх офіцерів, що могли бути використані на випадок мобілізації). За планом, після визначення ступеня придатности формувався резерв. Далі залежно від місця проживання і спеціалізації офіцери розподілялися за підрозділами. Про місце своєї служби вони дізнавалися з отриманої “карти розподілення”. Для комплектації мобілізаційного плану передбачалося опрацювати штатні розписи та списки дійсних офіцерів і запасу, які надавав II відділ КОГ; вояків, яких визначала Округна комісія доповнення; коней, які належали до відділів і тих, які приділив IV відділ КОГ та необхідного військового майна. Мобілізацію проводили за місцем постійної дислокації полків, у разі, якщо кадри запасу переносилися, то й мобілізацію проводили відповідно там де вони перебували. Артилерію формували в місцях, погоджених Інспекторатом Артилерії⁷⁰.

Нове доповнення для Галицького фронту надійшло 15 березня 1919 р. у вигляді Велькопольської групи, яка складалася зі штабу в 6 офіцерів і 40 підстаршин, 1 п. стр. вел. з 27 офіцерів і 2892 вояків, I дивізіону I п.а.п. з 14 офіцерів і 716 вояків та I авіаційної ескадри з 3-х офіцерів, 25 підофіцерів і 115 вояків⁷¹. Уже 27 березня з Кракова для залоги Львова надійшла нова допомога у кількості 1 тис. рекрутів, окрім того, ще 1,5 тис. надійшло як доповнення для львівських полків. Ще 1 тис. чекала на обмундирування і зброю та була готова виїхати на фронт під Львів⁷². За останні два місяці для потреб ВП на Галицький фронт прибуло майже 6 тис. мобілізованих з усіх куточків Польщі. Таке істотне доповнення лише частково покривало необхідні потреби і в тилу, і на фронті. Тому вже 1 квітня оголошено нову мобілізацію усіх офіцерів з територій колишнього Королівства і Галичини, народжених у 1896–1901 рр., при тому, не мало значення, в яких арміях ті служили і чи взагалі перебували на службі. До 10 квітня вони мусили з’явитися у повітового мобілізаційного офіцера зі всіма документами. Усі ті, хто не виконав наказу, від 15 квітня втрачали військове звання⁷³.

Потреба нових вояків і офіцерів змусила Міністерство Військових Справ звернутися 2 квітня 1919 р. до Міністерства Закордонних Справ, щоб дипломати провели мобілізацію чоловіків-поляків, які перебували за кордоном. Для цього пропонувалося створити кілька мобілізаційних комісій при закордонних місцях. До них пропонували залучити представника місії, лікаря (за можливості польської національності) та офіцера ВП (за наявності). Усіх потенційних мобілізованих

⁷⁰ L. 1–12 mob. Ogólne wskazówki dla opracowania i przygotowania wszelkich zapotrzebowań w razie mobilizacji. Kraków, dnia 15 marca 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 35, k. 1–4.

⁷¹ Bartosz Kruszyński, “Oddziały wojsk Wielkopolskich w odsieczy Lwowa i Małopolski Wschodniej w marcu 1919 r. – organizacja i pierwsze walki”, w Historia wojskowości XX wieku: księga pamiątkowa z okazji 50-lecia pracy zawodowej prof. dr. hab. Lecha Wyszczelskiego, red. nauk. Aneta Niewęglowska, Małgorzata Wiśniewska, (Siedlce, 2010), 171.

⁷² Odpisy raportów, meldunków D-twa Bryg. Lwowskiej 1918–1919, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 94, k. 60.

⁷³ Rozkaz oficerski № 13. Miejsce postoju, z dnia 1 kwietnia 1919, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 87, k. 79.

планували скеровувати до Повітової Команди у Варшаві. Списки тих осіб, які б не з'явилися або визнавалися непридатним, надсилалися до МВС. Кожне звільнення від служби мало бути підтверджено покликом на пункт “Тимчасової устави про загальну обов’язкову військову службу”, а власне, на “Приписи до оцінки придатності до військової служби”⁷⁴.

На 1 квітня 1919 р. у харчовому стані ВП у Східній Галичині перебувало 75 тис. вояків і 9 тис. коней. Уже 10 квітня число вояків і офіцерів зросло до 40387 у харчовому стані, а на матеріальному забезпеченні – 81337 вояків. У бойовому стані 2055 офіцерів і 34926 вояків⁷⁵. Ріст чисельності армії став причиною появи третього наказу № 84 від 4 квітня 1919 р. в якому вимагалось звільнити всіх неповнолітніх з її підрозділів⁷⁶.

Досить довго не вирішеним залишалось питання, хто, коли буде запроваджено загальну мобілізацію, зможе приймати добровольців. Розпорядженням МВС I/L dz. 8503/I від 22 квітня 1919 р. це право залишили за собою повітові коменданти доповнення. При цьому, вже вчетверте наказано звільняти з армії, вояків молодших за 18 років. Це не стосувалося військових музикантів, оплату праці яких забезпечувала каса оркестру. Виконувати цей наказ мали до 15 липня 1919 р.⁷⁷

Польська армія, котра оперувала у Східній Галичині у квітні 1919 р., за доповідною запискою української розвідки, складалася переважно з рекрутів 1898 р., мобілізованих ще в листопаді 1918 р., та з добровольців. Відповідно до розпорядження Сойму, планувалася ще одна мобілізація шести річників. Пропонувалося переглянути річник 1899 р., а 1897–1893 за можливості. Поляки, згідно з твердженням української розвідки, диспонували 160–180 тис. армією, з яких 150 тис. вишколених вояків. У червні Генштаб ВП планував збільшити армію до 300–400 тис. У генералів Івашкевича і Розвадовського на Галицькому фронті було 40 тис. вояків. Для потреб Львова створено спеціальну мобілізаційну централю. Армія Галлера складалася з трьох дивізій чисельністю 35 тис. вояків⁷⁸.

Насправді польське керівництво наприкінці квітня 1919 р. планувало масштабніші плани – збільшити чисельність армії до 20 тис. офіцерів, 500 тис. вояків, 160 тис. коней і 35 тис. возів. Передбачалося створити 10 піхотних дивізій, гірську бригаду, 5 кавалерійських бригад, 20 артилерійських дивізіонів, 42 резервові батальйони, 16 резервових швадронів уланів і драгунів та 21 резервову батарею. Окрім того,

⁷⁴ L.dz. 3492/p. O zarządzeniu poboru rocznika 1898 poza granicami P.P. Warszawa, dn. 2 kwietnia 1919 r., WBH, zesp. I.301.7, sygn. 3, k. 1.

⁷⁵ Witold Kabyłcki, *Stany liczebne W.P. na froncie w kwietniu 1919 r.*, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 235, k. 4, 13.

⁷⁶ Rozkaz dzienny № 84. Lwów, dnia 4 kwietnia 1919, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 108, k. 79.

⁷⁷ L.p. 69, Przyjmowanie do W.P. małoletnich, WBH, zesp. DOK VI/1, k. 3.

⁷⁸ L.dz. 6. Sprawozdanie zwjadowczego naczelnika głównego “uprawlinja” ukraińskiego generalnego sztabu z sytuacji politycznej i wojennej państw obcych. Z dnia 20 kwietnia 1919 r., Archiwum Akt Nowych, № 45, sygn. 33, k. 6.

ще 126 маршових батальйонів, 45 швадронів кінноти, 105 відділів доповнення для дивізіонів артилерії і 30 відділів доповнення для полків польової артилерії⁷⁹. Як стверджує М. Клімецькі, на початку травня 1919 р. у складі армії “Схід” у бойовому стані перебувало 31 тис. вояків, що входили у 60 батальйонів, 12 швадронів і 45 батарей. Уже 13 травня чисельність Галицько-Волинського фронту становила 46 тис. вояків у бойовій лінії⁸⁰.

Щоб наблизитися до виконання запланованого, 20 травня 1919 р. оголошено нову мобілізацію 1896 – 1899 річників у повітах, звільнених від українців. Цей наказ поширювався вже й на поляків, євреїв, німецьких колоністів, незважаючи на те, чи служили вони до цього у війську. Мобілізаційна комісія складалася з делегата ВП, військового або урядового лікаря і делегата від цивільного уряду. Остаточне рішення про придатність належало голові комісії, а лікар відповідав лише за видачу фахових висновків щодо кандидатів. Питання національної і духовної належності розглядав цивільний делегат, окрім того, він сприяв прибуттю кандидатів до мобілізації і виконував канцелярські обов’язки. Карти обліку планувалося зберігати у старостві щоб проводити в подальшому можливі мобілізації⁸¹.

Утворення КОГ Львів і потреба доповнювати армію ген. Галлера, що прибула до Галичини, вимагали від командування організувати нові запасні батальйони. Відповідний наказ з’явився 24 травня 1919 р., коли МВС оголосив про створення таких батальйонів у Золочеві, Бережанах і Тернополі з тимчасовим осередком у Львові, у Самборі, Стрию, в Станиславові з тимчасовим осередком у Стрию. Перші три батальйони призначалися для I дивізії, а решта для II⁸². Відтак 2 червня 1919 р. новим наказом визначено, що мобілізація і створення батальйонів покладена на “Комітет оборони кресів”⁸³. За організацію цих комітетів відповідали повітові мобілізаційні офіцери, яким виділяли на допомогу від одного до кількох офіцерів і одного підофіцера, щоб проводити агітацію і вести канцелярії. До завдань мобілізаційного офіцера належало залучати до цього процесу місцеву пресу, видавати відозви, проводити зібрання вїттів, агітаційні віча і збори повітових рільничих спілок. Вони також відповідали за перевірку списків тих, хто з’явився до мобілізації. При цьому офіцерам забороняли брати участь у міжпартійній боротьбі⁸⁴.

⁷⁹ № 1758/org. Ministerstwo spraw Wojskowych. Departament I. Mobilizacyjno–organizacyjny. Warszawa, dnia 28 kwietnia 1919., WBH, I.301.7, sygn. 3, k. 2–3.

⁸⁰ Michał Klimecki, *Czortków 1919*, (Warszawa: Bellona, 2000), 30, 50.

⁸¹ L. 21923/445/Va. Do Starostwa. Lwów, dnia 20 maja 1919, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 52, k. 1–2.

⁸² Dep. I. Nr. 3171/Mob. Ministerstwo Spraw Wojskowych. Warszawa, dnia 4 czerwca 1919. Baony zapasowe dla akcji geh. Hallera, WBH, zesp. I.301.7, sygn. 3, k. 1.

⁸³ Naczelne Dowództwo W.P. Odpis rozkazu № 149. Warszawa, dnia 2 czerwca 1919 r., WBH, zesp. I.310.2, sygn. 21, k. 1.

⁸⁴ L. 12. Instrukcja dla powiatowych (okręgowych) oficerów zaciągowych. Komenda zaciągu ochotniczego dla formacyj “Wschodu”, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 52, k. 1.

За кілька днів відбулися нові зміни у проведенні мобілізації. Центральний Окружний Комітет Доповнення Львів переносився з Перемишля до Львова і підпорядковувався новоствореній КОГ Львів. Центральний Повітовий Комітет Доповнення (ПКД) Стрий переносився з Дрогобича до Стрия. ПКД Станиславів в Стрию обіймав Станиславівський, Богородчанський і Тлумацький повіти. ПКД Золочів у Львові – повіти Золочівський, Кам'янецький, Брідський і Зборівський. ПКД Бережани у Львові – повіти Бережанський, Перемишлянський, Бібречський, Рогатинський і Підгаєцький⁸⁵.

Розпорядженням І Департаменту МВС №3073/моб. запасні батальйони полків піхоти переводилися : 19-й до Городка (Ягеллонського), 38-й до Перемишля, 39-й до Ярослава, 40-й до Львова. Запасні батареї полків піхоти: 10-а до Любачева, 14-а до Ярослава, 18-а до Кракова, 37-а до Перемишля. МВС на території Східної Галичини планувало створити ще шість запасних батарей для військ армії ген. Галлера й очікувало лише згоди від НК ВП. Перенести інші полки на момент видачі наказу було неможливо. Вирішити питання відкриття додаткових шести запасних батарей і підготувати перших рекрутів до 15 червня переносилося на 30 червня з огляду на малу кількість добровольців групи “В”⁸⁶. Дня 28 червня 1919 р. у складі Галицько-Волинського фронту налічувалося 38613 багнетів, 2144 шаблі, 797 кулеметів і 207 гармат⁸⁷.

Наприкінці липня 1919 р., відповідно до розподілу компетенцій між командуванням Галицького фронту і КОГ Львів, мобілізація перейшла до рук КОГ. Чинний у Львові збірний пункт для офіцерів у готелі Австрія при вул. Фурманській і для вояків у школі Конарського автоматично ставали збірними пунктами і для КОГ Львів⁸⁸. Фактично, на момент завершення українсько-польської війни в харчовому стані польської армії на Галицько-Волинському фронті 27 липня 1919 р. перебувало 3165 офіцерів, 81500 рядовиків, 9575 верхових, 2356 тяглових і 15382 таборових коней. У бойовому стані 1357 офіцерів, 49147 рядовиків, 3668 кавалеристів, 1044 кулеметів, 14 піхотні гармати, 245 польових і 19 важких гармат, 19 літаків, 50 панцерників, 40 мінометів, 6356 возів, 610 польових кухонь і 189 автомобілів⁸⁹.

Чи могла Галицька армія стримати Збройні сили Польщі? Мабуть-таки змогла б. Але керівництво ЗУНР – і політики, і військовики – втратило час, коли

⁸⁵ Ministerstwo spraw wojskowych. Departament I mob.-org. Sekcja poborowa i uzupełnień. L.dz. 8314/IV do Naczelnego Dowództwa na Galicję Wschodnią. Warszawa, dnia 10/VI 1919 r., WBH, zesp. I.310.2, sygn. 21, k. 1.

⁸⁶ Naczelne Dowództwo W.P. Nr. 759/I. Odpis do Dowództwa frontu Galicyjsko-Wołyńskiego. Zabezpieczenie zajętych terenów w Galicji Wschodniej. Warszawa, dnia 26 czerwca 1919. WBH, zesp. I.310.2, sygn. 21, k. 1–2.

⁸⁷ Олександр Дедик, *Чортківська офензива. Частина II.*, (Львів: Астролябія, 2015), 104.

⁸⁸ 18365/L. Sprawozdanie w sprawie rozdziału kompetencji Dowództwa frontu Galicyjskiego i DOG Lwów. Z dnia, 20.VII.19, WBH, zesp. I.310.2, sygn. 21, k. 7.

⁸⁹ Stan liczebny frontu Gal.-Wol. Z dnia 27 lipca 1919 r., WBH, zesp. I.301.31., sygn. 23, k.1.

Й. Пілсудському було не до Галичини. І це, на наш погляд, добре з'ясував проф. Б. Якимович⁹⁰.

Військо Польське на території Східної Галичини впродовж польсько-української війни формували за принципом часткових мобілізацій, проведених на території усїєї Польщі, а також напливу добровольців. До кінця війни полякам так і не вдалося налагодити чіткий механізм набору до війська, хоча проєктів щодо його проведення розробили чимало. Це відбивалося відповідно на боездатності її підрозділів. Потрібно визнати, що поляки примусово не залучали до лав армії представників інших національностей, хоч ті і зголошувалися на службу. Загалом мобілізаційних ресурсів було вдосталь, що й допомогло полякам витиснути українську армію за Збруч.

MOBILIZATION IN THE POLISH ARMY IN EASTERN GALICIA DURING THE POLISH-UKRAINIAN WAR IN NOVEMBER 1918–JULY 1919

Volodymyr RUTAR

absolvent of the University of Warsaw

Visegrad Foundation scholar

e-mail: rutar.volodymyr@gmail.com

In November 1918 East Galicia became a theatre of military operations, where the newly created states of Poland and Western Ukrainian People's Republic solved their own territorial claims, and right to exist. The vital need of both conflicting parties remained to take rapid steps in military construction. Mobilization of all state, economic and human potential made it possible to reach the set targets.

The article analyzes plans, regulatory framework and results of the mobilizations to the ranks of the Polish Army. It traces the transition of the army from voluntary to officially planned and regular mobilizations, which began with the adoption of "Dekret Naczelnika Państwa" and "Tymczasowa Ustawa o Powszechnym Obowiązku Służby Wojskowej".

The data of the number of Polish units at different stages of the Polish-Ukrainian war has been established and supplemented; the social, ethnic and statistical origin of recruits has been traced. The criteria of mobilization, categories of those mobilized, principles of exemption from service or transfer to the military reserve were determined.

The key aim of the article is to show that state and military leadership of Poland has managed to set up a high-level mobilization process, which was reflected in the constant growth of the army, major share of which is concentrated in Eastern Galicia. However, it covered only the male population of Polish origin. Other nationalities could join its ranks only if they followed the relevant procedures.

Keywords: Polish Army, Polish-Ukrainian war, mobilization, volunteers, Eastern Galicia.

REFERENCES

Dyedyk Oleksandr, *Boyi u L'vovi. 1–21 lystopada 1918. Chastyna I*, (L'viv: Astrolyabiya, 2018). (in Ukrainian)

Dyedyk Oleksandr, *Chortkivs'ka ofenzyva. Chastyna II.*, (L'viv: Astrolyabiya, 2015). (in Ukrainian)

⁹⁰ Богдан Якимович, "Причини поразки ЗУНР: вторгнення, бездіяльність чи зрада?", Український Історичний Журнал, № 1 (2019), 180 – 193.

- Jasiński Grzegorz, *Polscy obrońcy lwowskiego lotniska na Lewandówce w 1918 roku*, (Warszawa: Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej im. płk. dypl. Mariana Porwita, 2017). (in Polish)
- Klimecki Michał, *Czortków 1919*, (Warszawa: Bellona, 2000). (in Polish)
- Klimecki Michał, *Lwów 1918–1919*, (Warszawa: Historyczne Bitwy, 1998). (in Polish)
- Klimecki Michał, *Polsko-ukraińska wojna o Lwów i Galicję Wschodnią 1918–1919*, (Warszawa, 2000). (in Polish)
- Kruszyński Bartosz, “Oddziały wojsk Wielkopolskich w odsieczy Lwowa i Małopolski Wschodniej w marcu 1919 r. – organizacja i pierwsze walki”, w *Historia wojskowości XX wieku: księga pamiątkowa z okazji 50-lecia pracy zawodowej prof. dr. hab. Lecha Wyszczelskiego*, red. nauk. Aneta Niewęgłowska, Małgorzata Wiśniewska, (Siedlce, 2010). (in Polish)
- Kuz’ma Oleksa, *Lystopadovi dni 1918 r.* (N’yu York, 1960). (in Ukrainian)
- Marcinkiewicz-Gołaś Anna, *Ochotnicza legia kobiet*, (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2006). (in Polish)
- Naprzód*, (1918, 24 grudnia). (in Polish)
- Nowa Reforma*, (1918, 2 grudnia, 18 grudnia). (in Polish)
- Partyka Jan, *Odznaki pamiątkowe Obrony Lwowa oraz niektóre z lat 1918–1919*, (Rzeszów, 1998). (in Polish)
- Próchnik Adam, *Obrona Lwowa od 1 do 22 listopada 1918 roku*, (Zamość, 1919). (in Polish)
- Przybyła Jan, *Z orlich bojów lotników lwowskich*, (Lwów-Warszawa, 1919). (in Polish)
- Skorych Liliya, “Deyaki aspekty ahresiyi Pol’shchi proty ZUNR u 1918–1919 rr.”, *Vіys’kovo-naukovyy visnyk*, Vyp. 26, (2016). (in Ukrainian)
- Ślipiec Jeremiasz, *Drogi niepodległości – Polska i Ukraina 1918–1921*, (Warszawa 1999). (in Polish)
- Yakymovych Bohdan, “Prychyny porazky ZUNR: vtorhnennya, bezdiyal’nist’ chy zrada?”, *Ukrainian Historical Zhournal*, № 1 (2019). (in Ukrainian)
- Yakymovych Bohdan, *Zbrojni syly Ukrayiny: narys istoriyi*, (L’viv, IU im. I. Kryp’yakevycha NANU, 1996). (in Ukrainian)
- Z linii bojowej, *Kurjer Lwowski*, (1918, 7 listopada). (in Polish)
- Akta po b. zach. Ukraińskim Rządzie r. 1918 i 1919. Derż. Sekretarjat Wijskowych Spraw. Akta dotyczące reorganizacji Żandarmerji, AAN, №45, sygn. 33. (in Polish)
- Archiwum prasowe Kom. Wojsk. Biuro prasowe M.S. Wojsk, WBH, zesp. I.300.1, sygn. 1296. (in Polish)
- Materiały do historii i organizacji Wojska Polskiego w 1918 r. – rozkazy, sprawozdania, raporty i odezwy, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 233. (in Polish)
- Materiały do rozkazów personalnych; przyjęcia oficerów byłych armii obcych do Wojska Polskiego; sprawa przenoszenia oficerów; przydziały oficerów do Komendy; obsada personalna pociągu pancernego “Piłsudczyk”; spis pracowników cywilnych; członkowie Of; WBH, zesp. I.304.1, sygn. 38. (in Polish)
- Materiały o charakterze organizacyjnym Nr sprawy 401-600, WBH, zesp. I.301.7, sygn. 3. (in Polish)
- Obrona Lwowa. Odpisy dokumentów do dziejów walk listopadowych we Lwowie. 1918, WBH, zesp. I.400, sygn. 1516. (in Polish)
- Oddział I. Etat Dowództwa Frontu Galicyjskiego oraz schematy organizacyjne; użycie kompanii marszowych; informacja komicji Obozu ćwiczebnego w Stanisławie; raport o stanie pułku

- Grupy gen. Bonina; sprawy demobilizacji i rekwizycji, WBH, zesp. I.310.1, sygn. 18. (in Polish)
- Oddział IV, I Sekcja Organizacyjna. Organizacja Kwatermistrzostwa; żandarmerii polowej i baonów saperów; etat referatu zdobyczy; sprawy Ochotniczej Legii Kobiet i Towarzystwa Gniazd Sierocych; rozdzielenie kompetencji dowództwa frontu i Dowództwa Okręgu, WBH, zesp. I.310.2, sygn. 21. (in Polish)
- Odezwy, proklamacje, dokumenty oryginalne, zbiory dokumentw, dary, opracowania historyczne, WBH, zesp. I.440.12, sygn. 1. (in Polish)
- Odpisy akt 4 Pułku Artylerii Polowej z 1919 r. – rozkazy taktyczne, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 111. (in Polish)
- Odpisy akt Dowództwa Artylerii Okręgu Lwów 1918-1919 r. – rozkazy dzienne, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 108. (in Polish)
- Odpisy akt Dowództwa Brygady Lwowskiej z 1918 – 1919 r. – telegramy juzowe w sprawach politycznych i wojskowych, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 94. (in Polish)
- Odpisy akt Dowództwa Brygady Lwowskiej z 1918-1919 r. – rozkazy dzienne i operacyjne, raporty i meldunki sytuacyjne, raporty poranne, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 97. (in Polish)
- Odpisy akt Komendy Grupy Operacyjnej gen. Leśniewskiego z 1918-1919 r. – rozkazy dzienne i oficerskie, zarządzenia operacyjne, karty służbowe, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 87. (in Polish)
- Odpisy akt Naczelnej Komendy Wojska Polskiego we Lwowie i Komendy Miasta Lwowa z 1918 r. – rozkazy dzienne, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 67. (in Polish)
- Odpisy akt Naczelnej Komendy Wojska Polskiego we Lwowie z 1918 r. – rozkazy, raporty i meldunki sytuacyjne, karty służbowe, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 71. (in Polish)
- Odpisy akt Naczelnej Komendy Wojska Polskiego we Lwowie z 1918 r. – rozkazy, raporty, karty służbowe, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 72. (in Polish)
- Odpisy pamiętników i relacji dotyczących obrony Lwowa 1918 – 1919 i wojny polsko-sowieckiej 1919 – 1920, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 136. (in Polish)
- Orde de Bataille, rozkazy operacyjne, meldunki sytuacyjne – zadania dla podległych jednostek, położenie własne i wroga, bilans walk, korespondencja w sprawach zaopatrzenia, wykazy imienne oficerów, podchorążych, szeregowców – w tym byłych legionistów, WBH, zesp. I.312, sygn. 491. (in Polish)
- Organizacja formacji wojskowo-polowych; utworzenie kierownictwa transportów polowych przy dowództwie linii kolejowych Lwów; przepisy dla dowództwa okręgu linii kolejowych – odpisy Sztabu Generalnego; projekt organizacji Kierownictwa Transportów – obsada personalna; uzupełnienie instrukcji alarmowej; meldunki dotyczące transportów broni i żywności; militaryzowanie personelu, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 60. (in Polish)
- Organizacja wojsk samochodowych i poczty polowej; instrukcja dla pomocniczych sił żeńskich; protokoły z posiedzeń Wydziału Rolniczego; raport “Pockiego Komitetu Obrony Lwowa”; raporty tygodniowe i sprawy personalne w tym przydziały oficer; wykazy, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 37. (in Polish)
- Organizacja Żandarmerii Polowej, krajowej i lotnych oddziałów żandarmerii; etat Wojskowej Kolejki Konnej i etat kompanii zamkowej; ogólne wskazówki dla opracowania zapotrzebowania w razie mobilizacji; raport Oddziału Budownictwa dot. stosunków kwaterowych obrębie Lwowa, obsada personalna, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 35. (in Polish)
- Podporządkowanie Komisji Kwatermistrzostwa Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego na Galicję Wschodnią, projekt przeprowadzenia mobilizacji w okresie przejściowym;

- uzupełnienie oddziałów, sprawozdanie z przebiegu poboru oraz kontrola dokumentów ludzi posiadających kategorię „D”, sprawy personalne, WBH, zesp. I.304.1, sygn. 53. (in Polish)
- Powiatowe Dowództwo Etapowe. Wykazy oficerów Dowództw Etapowych “Pokucie”; korespondencja w sprawach personalnych i ogólnych; rozkazy Powiatowego Dowódcy Etapowego Sambor; sprawy zajęcia Pokucia przez Wojsko Polskie i ewakuacji przez wojska rumuńskie, WBH, zesp. I.330.2, T. 1. (in Polish)
- Raporty stanu osobowego oraz sprzętu, broni, amunicji i koni jednostek wojskowych: grup operacyjnych, dywizji, pułków i innych oddziałów, rodzajów broni i służb; stan liczebny Frontu Galicyjsko-Wołyńskiego; raporty strat za miesiąc lipiec 1919 roku, WBH, zesp. I.301.31, sygn. 23. (in Polish)
- Relacje i korespondencja w sprawie opanowania lotniska we Lwowie 1 listopada 1918 r., WBH, zesp. I.341.1, sygn. 139. (in Polish)
- Rozkazy Dowództwa Okręgu Generalnego Lwów. 25.06.1919–31.12.1919, WBH, zesp. DOK VI/1. (in Polish)
- Rozkazy Dowództwa Okręgu Generalnego w Krakowie. 01.11.1918-02.12.1918, WBH, zesp. DOK V/1. (in Polish)
- Rozkazy Dowództwa Okręgu Generalnego w Krakowie. 07.01.1919–07.05.1919, WBH, zesp. DOK V/2. (in Polish)
- Stany liczebne i Orde de Bataille Wojska Polskiego w latach 1918–1921, WBH, zesp. I.341.1., sygn. 235. (in Polish)
- Utworzenie na terenie Galicji Okręgowych Komend Uzupelnień; reorganizacja władz poborowych, instrukcja dla oficerów zaciągowych; materiały do rozkazów dot. Mianowań i przydziałów oficerów; sprawy poboru w tym raport miesięczny Komisji poborowej w Nisku, zesp. I.304.1, sygn. 52. (in Polish)
- Wypisy źródłowe i odpisy akt dotyczące rozbijania Niemców i Austriaków oraz organizacji i stanów liczebnych Wojska Polskiego w latach 1918 – 1919 – rozkazy, meldunki, odprawy, relacje, opracowanie. Ostatnie dni okupacji austriackiej, WBH, zesp. I.341.1, sygn. 285. (in Polish)